

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ БІОЛОГІЇ, ГЕОГРАФІЇ І ЕКОЛОГІЇ
Кафедра екології та географії**

**ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ
РІЗНИХ ВЕРСТВ НАСЕЛЕННЯ (НА ПРИКЛАДІ
КІРОВОГРАДСЬКОЇ ТА ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТЕЙ)**

Кваліфікаційна робота (проект)

на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

Виконала: студентка 4 курсу 415 групи
Спеціальності 101 Екологія
Освітньо-професійної програми
«Екологія»
Волошина Тетяна Володимирівна

Керівник: к.с.-г.н., доцент Приймак В.В.
Рецензент: к.б.н., доцент Мельник Р.П.

Херсон – 2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНА ОСНОВА ВИВЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ.....	6
1.1 Засади формування екологічної свідомості в Україні	6
1.2. Екологічна свідомість: стан і перспективи розвитку	9
1.3. Розвиток еколого-освітньої діяльності, як головний фактор становлення екологічної свідомості.....	12
РОЗДІЛ 2. МАТЕРІАЛ, УМОВИ ТА МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕНЬ.....	16
2.1. Соціально-екологічний аналіз Херсонської області	16
2.1. Соціально-екологічний аналіз м. Олександрія Кіровоградської області	20
2.3. Методика виконання досліджень	23
РОЗДІЛ 3. ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ФОРМУВАННЯ РІВНЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ РІЗНИХ ВЕРСТВ НАСЕЛЕННЯ	27
3.1. Емпіричні дослідження на виявлення зв'язку екологічної свідомості та соціального статусу Херсонської області	27
3.2. Особливості формування екологічної свідомості для різних верств населення міста Олександрії (Кіровоградської області).....	32
3.3. Формування екологічної свідомості різних верств населення (на прикладі Кіровоградської та Херсонської області)	37
ВИСНОВКИ	40
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	44
ДОДАТКИ.....	49
Додаток А.....	50
Додаток Б	53

ВСТУП

Актуальність досліджень. У наш час питання екологічної свідомості належать до так званих глобальних соціально-філософських проблем, що вивчаються світовою і вітчизняною філософією. За сучасних умов важливим є дослідження динаміки екологічної свідомості, яку розглядають як цілісний феномен, що вимагає від людини активного ставлення до природи і самої себе.

Вивчення особливостей екологічної свідомості та культури суспільства допоможе краще зрозуміти ставлення громадськості до екологічних проблем, їх вирішення, дізнатись обізнаність громадян у сфері екологічних питань. У дослідження сучасних українських і російських учених С.Д. Дерябо [7], Н.П. Єфименко [9], Д.П. Кавтарадзе [10], Н.А. Негруца [19], Ю.О. Саунова [23], О.І. Федоренко [27] проводиться думка про розвиток екологічної свідомості у зв'язку з необхідністю пошуку можливостей гармонізації відносин суспільства і природи. Питанням екологічної свідомості населення також приділяли увагу Н.В. Бобровська [3], А.М. Демиденко [6], І.В. Попова [21], М.В. Шедловська [33], І.І. Шлімакова [34].

Проте більшість подібних досліджень, які проводилися на визначення рівня екологічної свідомості населення, відбувались переважно у великих містах України, не враховуючи інші населені пункти, що не відображає реальний рівень загальної екологічної свідомості населення та культури.

Тема щодо дослідження та виявлення зв'язку екологічної свідомості та соціального статусу залишається актуальною на сучасному етапі розвитку та потребує подальшої розробки, що й визначило вибір теми дипломної роботи.

Відсутність екологічних досліджень з даної проблеми і зумовила вибір теми дипломної роботи.

Мета і завдання дослідження – визначити особливості екологічної свідомості та екологічної культури населення Херсонської та Кіровоградської областей, дослідити зв'язок екологічної свідомості та соціального статусу.

Для досягнення мети, перед нами були поставлені наступні **завдання:**

- проаналізувати теоретико-методологічні основи дослідження у вітчизняній та зарубіжній літературі щодо екологічної свідомості та культури;
- визначити стан і перспективу розвитку екологічної свідомості
- дослідити роль екологічної освіти у формуванні екологічної свідомості та культури;
- оцінити рівень екологічної свідомості серед населення Херсонської та Кіровоградської областей;
- дослідити зв'язок екологічної свідомості та соціального статусу;
- обґрунтувати результати досліджень і оцінити шляхи формування екологічної свідомості та культури серед населення двох областей (Херсонської і Кіровоградської).

Об'єкт дослідження – населення Херсонської і Кіровоградської області.

Предмет дослідження – дослідження особливостей формування екологічної свідомості різних верств населення (наприкладі Кіровоградської та Херсонської областей).

Методи дослідження: *аналітичний* – аналіз отриманих результатів, їх наукове обґрунтування (методики С. Д. Дерябо, А. В. Явіна «ЕЗОП» для визначення домінуючої настанови на природу); *емпіричний* - спостереження, бесіда, дискусія, тестування; *математико-статистичний* – математична обробка отриманих результатів.

Апробація результатів дослідження. Основні результати досліджень викладені в дипломній роботі доповідалися на міжнародній науково-практичній конференції «Матеріали за XV міжнародна научна практична конференція, Бъдещите изследвания - 2019» (м.Софія, Болгарія, 2019 р.).

Структура роботи. Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, що об'єднують 9 підрозділів, списку використаних джерел, 2 додатки, загальний обсяг роботи складає 54 сторінок, з них 44 сторінки основного тексту, 1 таблиці, 14 ілюстрацій. Список використаних джерел включає 42 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНА ОСНОВА ВИВЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ

1.1 Засади формування екологічної свідомості в Україні

Перші кроки становлення екологічної свідомості відбуваються разом з першими екологічними починаннями.[27]

Екологічні ініціативи з'явилися близько 200 років тому через необхідність порятунку вимираючих видів. З часом причини, які зумовили охорону природи - диверсифікуються. З тих пір з 1970 р. з'явилися явні ознаки погіршення стану планети: руйнування озонового шару, глобальне потепління, кислотні дощі та забруднення води, повітря та ґрунтів. Люди почали розуміти необхідність вести себе більш відповідально по відношенню до природи. [39]

Екологічна свідомість базується на ідейно-моральних цінностях, але це передбачає їх індивідуальне усвідомлення. Вона розвинена із знань і переконань у взаєминах суспільства та природи, які у свою чергу засновані на екологічно розумному ставленні до природних ресурсів та здатності застосовувати науково обґрунтовані рішення стосовно навколишнього природного середовища. Вищесказане відображає контакт особи з природними екосистемами.[23]

Щоб розкрити структуру екологічної свідомості нашого сучасника, вчені виділили ключові компоненти, що відображають його соціальну природу та регуляторні функції. У зв'язку з цим екологічна свідомість передбачає:

- усвідомлене засвоєння людиною норм, які є науково обґрунтовані, екологічно доцільного природокористування та розвиток

на цій основі, системи екологічних переконань, знань та навичок, що забезпечить оптимальність екологічної підготовки саме на практиці;

- засвоєння правил користування технікою, сучасні технології та організація людської діяльності з позицій відповідального ставлення до екологічних питань та раціональне застосування природних ресурсів навколишнього середовища згідно з чинним природоохоронним законодавством;
- розуміння себе як частини природи, що є джерелом здоров'я людини, людяності, патріотичного, морального, естетичного виховання, інші особливості, які призводять до сприйняття природи як соціальної цінності.

Високий рівень екологічної обізнаності сприяє до усвідомленого поглиблення екологічних знань та використання їх для розумного співіснування з навколишнім природним середовищем, раціоналізацією використання природних ресурсів.

Цим питанням цікавились українські науковці, зокрема Шлімакова І.І. [34], Юрченко Л.І. [35], Хроленко М.В. [32].

Розглядаючи питання екологічної освіти Г.П. Пустовіт [22] переконаний, що суть її полягає в тому, що це неперервний процес засвоєння знань, умінь, понять, цінностей, і навичок, спрямований на осмислення взаємозв'язків між людьми, їх культурою й навколишнім середовищем, засвоєнню відповідальних правил поведінки в навколишньому середовищі. Він вважає, що одними із основних завдань екологічної освіти є набуття, закріплення і засвоєння екологічних знань та усвідомлення суспільством того, що природні багатства не безмежні [22].

На думку М.В. Хроленко [32] тільки розвиток екологічної свідомості визначає поведінку людини, її діяльність, екологічну культуру. Через свідомість людина виявляє власне ставлення до свого середовища існування, і здатна змінювати природу, пристосовувати її

до власних потреб або сама пристосовується до навколишнього світу. Отже, екологічна свідомість покликана протистояти стихійно належному людині прагненні до нічим не обмеженої експансії в природі.

Стосовно екологічної свідомості, то, передусім, слід зауважити, що дослідники вказують на правомірність виділення цього феномена в окрему форму суспільної свідомості (М.В.Хроленко [32], М.М.Філоненко [28], А.С. Андрєєв [1]). Вони пов'язують екологічну свідомість з, так званим, рівнем теоретичного знання та наділяють її загальними рисами, характерними для будь-якої форми суспільної свідомості. З точки зору категоріального аналізу прихильники цієї думки роблять висновок, що екологічну свідомість можна розглядати як самостійну форму суспільної свідомості (поряд з політичною, релігійною, науковою тощо). В.О.Скребець зазначає: «Свідомість, як і мислення, може визначатися змістом і спрямованістю домінуючого ставлення людини (або людей) до дійсності. У такому розумінні сутності екологічної спрямованості, саме відносно екологічного змісту психічного відображення дійсності, можна говорити про екологічну свідомість» [24].

Антропоцентричний тип – особлива форма відображення природних об'єктів і явищ дійсності, що зумовлює діяльність людини, для якої характерне наділення природи суб'єктними властивостями. Екологічна свідомість базується на «винятковості людини», визнанні її найвищою й абсолютною цінністю, «свободі людини» від підкорення об'єктивним екологічним закономірностям природи.

Екоцентричний тип - особлива форма відображення природних об'єктів і явищ дійсності, що зумовлює діяльність людини для якої характерне наділення природи об'єктними властивостями. Екологічна свідомість зорієнтована на відсутність протиставлення людини й природи, людина виступає не власником природи, а її однією зі складових частин. [19]

З погляду О.М. Лабезної [15] основними особливостями свідомості екоцентричного типу, є:

- вищою цінністю проголошується гармонійний розвиток людини й природи;
- природа – самоцінність, яка має право на існування, незалежно від корисності або некорисності («шкоди») для людини;
- світ людей не протиставляється світу природи, разом вони – елементи єдиної системи.

Основним завданням екологічної свідомості є - розвиток принципів творчого мислення людини, які дозволяти б ставити собі цілі, що відображають реальний взаємозв'язок людини і природи в динаміці їх розвитку, і для реалізації цих цілей, буде використовуватись весь обсяг людських знань. Турбота про довкілля, почуття відповідальності за збереження природи - це ті особливості, від яких залежить рівень розвитку сучасної молоді. Важливе значення в цьому відношенні мають прямі контакти з природою, що допомагає не лише усвідомити екологічні проблеми, з якими стикається суспільство в Україні, а й оцінити їх загальну форму, сформулювати і показати ці проблеми.[17]

1.2. Екологічна свідомість: стан і перспективи розвитку

Потреба дослідження та вивчення екологічної свідомості обумовлена конкретними змінами в період сьогодення: загостренням конфліктів та становленням інцидентів у відносинах між людиною і природою, переходом до постіндустріальної стадії становлення суспільства, глобалізацією. Разом перевагами цивілізаційних змін утворюються різні види загроз, наприклад екологічні.

Н. В. Бобровська [3] вважає, що складні екологічна ситуація в Україні зумовлена такими факторами як:

- нераціональне природокористуванням, що призводить до вичерпання природних ресурсів та погіршення екологічного стану;
- нерозумне ведення сільського господарства, із застосуванням недосконалих технологій виробництва;
- забрудненням атмосфери викидами шкідливих речовин від промислових підприємств та автотранспорту в повітря;
- відсутність в країні певної екологічної законодавчої бази, за допомогою якої можна вирішити проблемні питання у галузі екології;
- низький рівень екологічної свідомості, що, насамперед пов'язаний з екологічною освітою та вихованням.

Україна стикається з низкою екологічних питань та проблем, які визначені в «Національній екологічній стратегії до 2020 року». Ключовими серед них є: забруднення повітря; якість водних ресурсів та деградація земель; поводження з твердими відходами; втрата біорізноманіття; проблеми здоров'я людини, пов'язані з факторами ризику для навколишнього середовища; крім зміни клімату.

Для вирішення своїх екологічних проблем Україна зробила важливі кроки у розбудові своєї програми, а саме створила екологічні інститути та управління в екологічній галузі ;

З моменту здобуття незалежності в 1991 році в країні розвинулася всебічна нормативна база з охорони навколишнього середовища; створено Міністерство енергетики та захисту довкілля України; почав розвиватись екологічний менеджмент та інженеринг; створені фонди охорони навколишнього природного середовища та природи.

Сфера законодавства про охорону навколишнього природного

середовища України досить широка та всеосяжна (понад 300 правових актів). Однак екологічне законодавство значною мірою є декларативним за своїм змістом, багато актів не узгоджені між собою, а законодавством проходить обмежений аналіз його впливу і часто змінюється. саме через це і виникає проблема екологічного законодавства.

Головною загрозою для життя громадяни України вважають фінансову нестабільність країни. Ідеологія, яка покликана організувати суспільство, повинна одночасно відповідати інтересам більшої частини та об'єднувати людей. Екологічні думки та ідеї, які зрозумілі і близькі громадянам могли б певною мірою бути основою для консолідації суспільства. Однак в країні зі слабкою економікою, як Україна, екологічні питання виступають засобом різних видів маніпуляцій і в кінець розмежовують українське суспільство.[4]

Таким чином, сьогодні стан екологічної свідомості громадян не відповідає реальному стану екологічної ситуації в країні. Відповідно до цього стало необхідно спричинити кардинальні зміни духовних основ людської діяльності, а саме: цілей, цінностей і світогляду. Саме в базі об'єднуючої ідеї подальшого розвитку суспільства має стати вирішення та подолання складних екологічних питань та проблем.

Для вирішення екологічної кризи, з якої Україна не може вийти за достатньо обширний період часу - потрібно розробити систему, яка буде дієва для економічних, правових, соціальних механізмів реалізації екологічної політики в країні, для подолання і вирішення екологічних проблем, і ,нарешті, подолання кризи в галузі екології.

Досить важливим є те, що одним з факторів становлення екологічної свідомості є формування й розвиток еколого-освітньої діяльності в країні. Основними елементами виступають екологічна освіта та екологічне виховання населення. Все це, є обов'язковою умовою формування цілісного системного сприйняття світу і основою гуманістичного світогляду.

Сьогодення показує те, що у молодого покоління екологічна свідомість знаходиться на відповідному рівні. Саме молодь намагається перебороти цю екологічну кризу різними шляхами. Сортування сміття, прибирання територій та акваторій своїх міст, купування екологічних товарів, створюють та беруть участь у різних акціях та мітингах, щодо захисту навколишнього середовища, і це ще не весь перелік заходів, які намагаються виконувати молодь щодо покращення стану довкілля.

1.3 Розвиток еколого-освітньої діяльності, як головний фактор становлення екологічної свідомості

Перші екологічні ініціативи з'явилися близько 200 років тому через необхідність порятунку вимираючих видів. З часом причини, які зумовили охорону природи - диверсифікуються. З тих пір з 1970 р. з'явилися явні ознаки погіршення стану планети: руйнування озонового шару, глобальне потепління, кислотні дощі та забруднення води, повітря та ґрунтів. Люди почали розуміти необхідність вести себе більш відповідально по відношенню до природи. [38]

У дослідженні ЮНЕСКО від 1985 року показано, що студенти з декількох розвинених європейських країн, які відносяться до високорозвиненого суспільства. Тобто великий відсоток студентів на дуже високому рівні вивчає екологічну освіту. Але діяти для вирішення і подолання екологічних питань або бути активними в екологічних організаціях – на жаль, відсоток мінімальний. Тобто, ми спостерігаємо розрив між багатою екологічною обізнаністю багатьох громадян та відсутністю участі у практичній природоохоронній діяльності. За даними ЮНЕСКО [39], у 1987 році екологічна освіта розглядалася як навчальний процес, який розширює знання та навички людей про навколишнє середовище. Він розвиває досвід, який є необхідним для

вирішення проблем та сприяння мотивації для прийняття відповідальних дій.

Відповідно до Тбіліської декларації [30], екологічна освіта - це процес, спрямований на розвиток населення, яке усвідомлює і турбується про все довкілля та пов'язане з ним. Проблеми, які мають знання, ставлення, мотивацію, відданість та навички роботи полягають у вирішення поточних проблем та запобігання появи нових.

Екологічна освіта, вже існує протягом більш ніж 50 років, саме це сприяло встановленню екологічної стабільності, шляхом поширення набуття навичок. Оцінка екологічної освіти дозволяє припустити, що вона рівень її розвитку знаходиться на досить поганому рівні.

Шубо Лю та Лікін Гоо [41] автори, які приділяли більше уваги екологічній освіті та екологічним проблемам в управлінській освіті. Вони очікували від людей збагачення екологічного виховання та екологічної цінності за допомогою екологічної освіти, змінюючи тим самим ставлення людей

Волонтерство у галузі охорони та збереження довкілля є одним із синтетичних критеріїв оцінки ефективності та результативності екологічної освітньої діяльності. Екологічна освіта шляхом волонтерства - є ідеалом екологічної освіти в усьому світі. На жаль, волонтерство є рідкісним, при цьому беруть участь в добровольчих акціях менше 1% від населення за винятком таких розвинених країн, як Нідерланди, Данія, Великобританія, США, Канада, Австралія тощо, а в Європейському Союзі – відсоток волонтерства становить - 4%

Riordan, M.; Klein, E.J. [42] проводили опитування серед студентів, щодо екологічних проблем сучасності. Під час дослідження студенти активно спілкувались в неформальній формі з дослідниками про їхнє навчання, а також про те, які дії б вони здійснили, щоб викликати трансформацію у сфері охорони та збереження довкілля. Результати показують те, що в нашому світі, значно скорочується підтримка

навколишнього середовища і питання ,щодо вирішення екологічних проблем покладаються на сучасну молодь, які врешті-решт показують себе, як суб'єкти змін на краще.

Екологічна освіта - це можливість навчальним закладам досягати розвитку, сприяти розумінню взаємозв'язків між людською культурою та людським життям, виступати індивідом відповідальності перед навколишнім середовищем. Освіта для навколишнього середовища має значний вплив на екологічну обізнаність, адаптацію повсякденного способу життя та моделювання поведінки споживачів. Більше того, вищі навчальні заклади нещодавно визнали важливість інтеграції сталого розвитку саме через аспекти в освіті. Екологічна освіта є важливим опорою сталого виховання, оскільки вона повинна досягатись на ранній стадії нашого життя. С раннього дитинства потрібно надавати дитині, в повному обсязі , ті екологічні знання, в яких потребує весь світ. Екологічні знання є необхідною умовою розвитку екологічної свідомості, а розвиток нашого екологічного світогляду - результат їх успішного оволодіння.

О.Є. Лисенко [.16] наголошує, що екологічна освіта спрямовує не лише на захист навколишнього середовища, але і показує важливий компонент у формуванні основних бачень людини, тобто всебічний розвиток її духовних якостей. Вона повинна спричинити гармонійне поєднання відчуття обов'язку та відповідальності разом із почуттям захоплення величчю та краси реального світу. Тільки така єдність мотивуватиме учнів до участі в природоохоронній діяльності.

Таким чином, сучасна екологічна освіта в її теоретичній частині має бути поширена на наукове розуміння світової гармонії - природи, людини та принципи їх оптимальної взаємодії. Завданнями екологічної освіти повинні бути: навчання - здобуття екологічних знань та практичних і досвід вирішення проблем у цій галузі; виховання - формування правильного екологічного ставлення; інтелектуальний

розвиток - здатність аналізувати причинно-наслідкові відносини ситуацій та вибирати рішення екологічних проблем.

Сьогодні одним із основними завдань 21 століття - є розвиток екологічної культури нашої нації і підняття рівня екологічної свідомості для подолання екологічної кризи.

РОЗДІЛ 2

МАТЕРІАЛ, УМОВИ ТА МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕНЬ

2.1. Соціально-екологічний аналіз Херсонської області

Херсон – це місто, обласний центр на півдні України, яке розташоване на правому високому березі Дніпра (рис.2.1.). На сьогодні це - важливий економічний центр півдня України, і адміністративний центр Херсонської області. Херсон має розвинену і розгалужену мережу транспортної інфраструктури - значний залізничний вузол (на лінії Миколаїв – Снігурівка - Джанкой), морський торговельний порт, річковий порт [8].

Рис.2.1. Розташування м. Херсона [12]

Херсон - значний науковий і культурний центр: один з найбільших у південній Україні університетів - Херсонський державний університет.

Головними галузями міста є: машинобудування і металообробка, паливна, легка, переробна та харчова промисловості, виробництво скла та хімічна промисловості. Також 51 підприємство сільськогосподарського напрямку зі спеціалізацією: тваринництво, рослинництво, рибництво.

На 1 січня 2017 року на території Херсонської міськради, за оцінкою, проживало 331,5 тис. осіб. [25]

Сучасний екологічний стан довкілля повинен бути стабілізований, а екологічні заходи повинні бути спрямовані на підвищення рівня соціально-економічного розвитку Херсона. Сталий соціально-економічний розвиток означає функціонування господарського комплексу, одночасно задовольняючи зростаючі матеріальні та духовні потреби населення, забезпечуючи раціональне та екологічно безпечне управління та високоефективне збалансоване використання природних ресурсів, створюють сприятливі умови для здоров'я людини, збереження відновлення довкілля та природного ресурсного потенціалу суспільного виробництва. На шляху до сталого розвитку необхідно вирішити найактуальніші екологічні проблеми в Херсоні, зокрема:

- зниження техногенно-антропогенного тиску на довкілля ;
- відновлення природного середовища регіону;
- забезпечення екологічно безпечних умов для життя населення.

Для досягнення стабілізації екологічного стану навколишнього середовища та зменшення техногенного навантаження в м. Херсоні необхідно вжити заходів за такими основними, і в той же час головними напрямками:

- охорона та захист поверхневих і підземних вод;
- охорона та захист атмосферного повітря;
- охорона та захист земельних ресурсів та надр;

- відновлення та збереження зелених насаджень, лісових ресурсів;
- запобігання забрудненню навколишнього середовища побутовими та токсичними відходами;
- впровадження сучасного обладнання для моніторингу за станом навколишнього середовища;
- розвиток та розширення територій природно-заповідного фонду;
- відтворення, збереження і охорона рибних запасів та біоресурсів;
- природоохоронна, просвітницька та виховна діяльність. [30]

Херсонська обласна державна адміністрація департамент екології та природних ресурсів на регіональній доповіді про стан навколишнього природного середовища у Херсонській області у 2017. Регіональна доповідь є офіційним виданням, що відображає сучасний стан навколишнього природного середовища в адміністративному регіоні України, зокрема забруднення атмосферного повітря, водних ресурсів, ґрунтів. Щодо оцінки загального стану навколишнього природного середовища сказане наступне:

Аналіз загального стану довкілля в Херсоні показує, що, з одного боку, екологічна ситуація в регіоні загалом задовільна. З іншого боку, можна зазначити, що в області існують екологічні ризики та проблеми, що стосуються проблем поводження з відходами, поверхневими водами, підземними водами та повітряним басейном. Існуючі екологічні ризики та проблеми за умови, ефективної та цілеспрямованої роботи в цьому напрямі, можуть бути істотно скорочені та знижені. Стан довкілля обумовлюється впливом на нього всіх суб'єктів користування навколишнього середовища.

Відповідно, інтегрований екологічний та економічний ефект природоохоронних заходів у регіоні залежить від послідовності та

ефективності дій усіх суб'єктів господарювання, а також від ефективності системи управління в цій галузі.

Наразі моніторинг суб'єктів регіональної системи моніторингу навколишнього середовища у Херсоні не здійснюється зношення та несправності наявного обладнання. Мережа спостережних постів не дозволяє здійснювати оперативний та всебічний моніторинг стану довкілля Херсонської області, що робить неможливим, зокрема: складання картографічних матеріалів, щодо забруднення та спричинення недоліків у системі інформування населення про реальний стан атмосферного повітря, ґрунту, поверхневих та підземних вод.

Серед екологічних проблем області, які підлягають вирішенню в перспективі, можна виділити:

- забруднення ґрунту та навколишнього середовища за допомогою використання непридатних та шкідливих хімічних засобів для захисту рослин;
- забруднення водойми, недостатньо очищеними стічними водами, що призводить до замору водних живих біоресурсів;
- забруднення повітря від виробничої діяльності птахофабрик, тваринних комплексів, виробничих підприємств;
- забруднення, вторинне засолення та закислення ґрунтів, внаслідок господарської діяльності сільськогосподарських та промислових підприємств області;
- транскордонний перенос забруднюючих речовин та вплив на всі компоненти навколишнього середовища, внаслідок господарської діяльності підприємств, розташованих на території країни ;
- впровадження та підтримка функціонування державної системи екологічного моніторингу [31].

На даному етапі розвитку української держави та формування нових соціально-економічних відносин на прикладі області ми бачимо, що, незважаючи на існування національних програм з охорони

навколишнього середовища, які мають пряме відношення до Херсонщини, суттєвого покращення екологічної ситуації не досягнуто. [4]

2.1. Соціально-екологічний аналіз м. Олександрія Кіровоградської області

Олександрія - місто, розташоване в Кіровоградській області в центральній частині України. В адміністративному плані Олександрія зареєстрована як місто регіонального значення. Він також є адміністративним центром Олександрійського району (округу), хоча адміністративно він не належить до району. [20].

У 2001 році населення складало 93 357 осіб, у тому числі в селищах та селищах муніципалітету населення 103 856. Поточне населення: 82,410 (оцінка 2018 р.) [25].

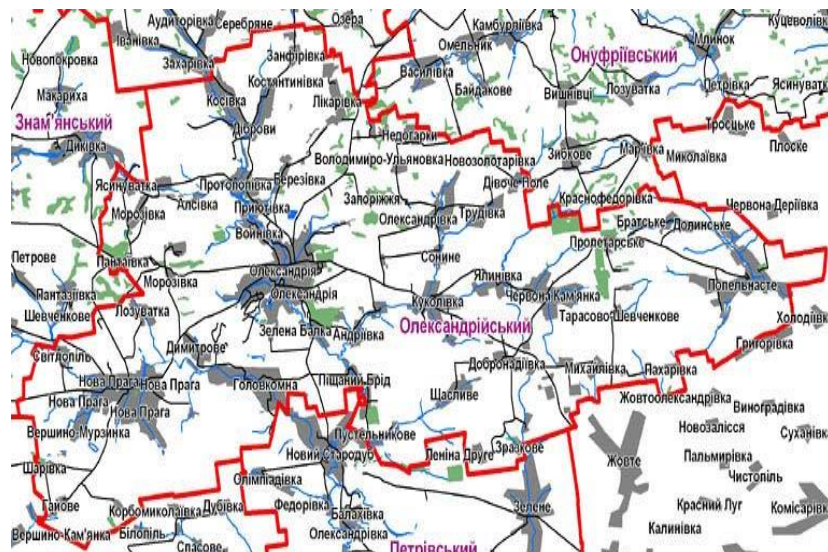

Рис. 2.2. Мапа Олександрійського району Кіровоградської області [11]

Значні темпи старіння та природного скорочення кількості

населення призводять до зростання демографічного навантаження на працездатну його частину. Саме 33 тис. осіб працездатного віку складають трудові ресурси і характеризується різноманітністю спеціальностей і навичок, набуттю яких сприяє діяльність у місті 7-ми вищих навчальних закладів II-III рівня акредитації і 1 професійно-технічних училищ.

Кліматичні умови Олександрії сприятливі для вирощування озимої пшениці, кукурудзи, цукрових буряків, картоплі та інших культур, а також для садівництва та овочівництва. У місті є підприємства машинобудівної, хімічної, харчової, легкої промисловості, воно є центром басейну бурого вугілля Дніпра. [20]

Економіка міста:

- виробництво низьковольтної контактної апаратури, систем управління та автоматизації, багатошарових плат - ПрАТ НВО «Етал»;
- виробництво підіймально-транспортного устаткування - ТОВ "ЗПТО« Віра-Сервіс Інтермаш », ТОВ« НВФ "Кран" », ТОВ« Кран-Сервіс »;
- ливарне виробництво і виробництво насосів всіх модифікацій ТОВ «ТД" Укрнасоссервіс "», ТОВ «Олександрійська ливарна компанія»;
- виробництво різноманітного обладнання для сільськогосподарської техніки та декоративне ковальське виробництво - ТОВ «Лізаве», ТОВ «ТД" Ренесанс "», ЗАТ «Автоштамп», ПП «Лідія»;
- поліграфія і діаграмна продукція - ТОВ «Діапрінт», ТОВ «Друкарня Діа-Плюс», ВАТ «Олександрійська фабрика діаграмних паперів», КП «Міська друкарня», ТОВ «ОФДНТІ»;
- харчова промисловість - ТОВ «Олександрійський хлібозавод», ВП ЗАТ «Оболонь», ТОВ «ВКФ" Оксамит "», ТОВ «КСІМЕ», ДП

«Заріна»;

- виготовлення виробів з декоративних гранітів - ОФ ЗАТ «Капустянський граніт»;
- трикотажне і швейне виробництво - ТОВ «ВІАТЕКС», Пані Яновська , мережа дрібних виробників;
- хімічне виробництво (вуглелужні реагент) - ТОВ «Автотехпром»;
- виробництво меблів та металопластикових виробів - ТОВ «Медіфарм», ТОВ «Оконіка»;

Сфера послуг і торговельна мережа - 6 ринків, мережа супермаркетів і оптово-роздрібних баз, магазинів і аптек, автостоянок та АЗС, закладів ресторанного господарства, готелів і т. П .;

Підприємництва динамічно розвиваються, в малому і середньому бізнесі працює близько 11 тисяч чоловік.

Перспектива розвитку буровугільного виробництва: видобуток бурого вугілля, переробка, виробництво електричної енергії на ТЕЦ на основі спалювання бурого вугілля як основного виду палива, виробництво синтез-газу (водню), виробництво будівельних і автодорожніх матеріалів, виробництво гірського воску;[20]

Прогрес в областях, безпосередньо пов'язаних зі стабільним економічним і екологічним зростанням, обумовлює виникнення певних проблем для міста, в тому числі:

- економічний розвиток і зайнятість
- збільшення інвестицій і інновацій;
- раціональне природокористування;
- рівень життя населення;
- рівень якості навколишнього середовища;
- якість і спосіб життя населення.
- економічний розвиток і зайнятість
- розумне використання ресурсів

Рейтингові оцінки основних напрямів розвитку у 2018 році

представлено в табл. 2.3.

Таблиця 2.3.

Рейтингові оцінки основних напрямів розвитку у 2018 році

№	Напрями сталого розвитку
1	Економічний розвиток і зайнятість
2	Збільшення інвестицій і інновацій
3	Раціональне природокористування
4	Якість навколишнього середовища
5	Рівень життя населення
6	Якість життя населення
7	Міська інфраструктура

З даних табл. 2.3 видно, що на 1 місці з основних напрямів розвитку у 2018 році передбачено економічний розвиток міста, а якість довкілля на 4..

Для розвитку міста економічна складова стає на рівень вище, ніж екологічна. Такий механізм не передбачає сталий розвиток міста. Адже основою такого розвитку виступають економічні й екологічні інтереси суспільства разом, а не окремо.

2.3. Методика виконання досліджень

Дослідно-експериментальною базою дослідження виступали жителі . Херсонської та Кіровоградської області (а саме місто Олександрія) За допомогою анкетування проведено опитування населення для виявлення громадської думки про екологічну ситуацію в місті проживання

. Опитування проводилось анонімно для того, щоб отримати більш достовірну статистику. Вибірка опитуваних (210 осіб) є репрезентативною.

В анкетування взяло участь 105 осіб ,які проживають в Херсонській області та 105 – в місті Олександрія Кіровоградської області. Опитувані належать до різних соціальних категорій, а саме:

- школярі або студенти ;
- медичні робітники ;
- робітники або персонал у сфері обслуговування ;
- викладачі ;
- домогосподарки ;
- держслужбовці .

Дослідження проводились у три етапи:

- на першому етапі вивчався стан проблеми в аспекті психолого - екологічних досліджень, проводився теоретичний аналіз, формувалась мета, завдання, розроблялись методики дослідно-експериментальної роботи;

- на другому етапі проводився аналіз теоретичного обґрунтування становлення та сутності екологічної свідомості;

- на третьому етапі було здійснено дослідну - експериментальну роботу, проводилася перевірка і виконання основних завдань, шляхом спостереження, тестування, опрацьовані отримані результати і зроблені на їх основі висновки.

У дослідженні було важливо зрозуміти особливості формування екологічної свідомості різних верств населення на прикладі Кіровоградської та Херсонської областей, сформувати порівняльну характеристику розвитку екологічної свідомості для різних верств населення.

Екологічна свідомість базується на ідейно-моральних цінностях, але це передбачає їх індивідуальне усвідомлення. Вона розвинена із знань і переконань у взаєминах суспільства та природи, які у свою чергу засновані на екологічно розумному ставленні до природних ресурсів та здатності застосовувати науково обґрунтовані рішення стосовно

навколишнього природного середовища. Вищесказане відображає контакт особи з природними екосистемами.

Важливо також розкрити структуру екологічної свідомості саме нашого сучасника. На основі цього виділяються ключові компоненти, що відображають його соціальну природу та регуляторні функції. У зв'язку з цим екологічна свідомість передбачає:

- усвідомлене засвоєння людиною норм, які є науково обґрунтовані, екологічно доцільного природокористування та розвиток на цій основі, системи екологічних переконань, знань та навичок, що забезпечить оптимальність екологічної підготовки саме на практиці;
- засвоєння правил користування технікою, сучасні технології та організація людської діяльності з позицій відповідального ставлення до екологічних питань та раціональне застосування природних ресурсів навколишнього середовища згідно з чинним природоохоронним законодавством;
- розуміння себе як частини природи, що є джерелом здоров'я людини, людяності, патріотичного, морального, естетичного виховання, інші особливості, які призводять до сприйняття природи як соціальної цінності.

Високий рівень екологічної обізнаності сприяє до усвідомленого поглиблення екологічних знань та використання їх для розумного співіснування з навколишнім природним середовищем, раціоналізацією використання природних ресурсів.

Питання для анкетування були складені відповідно до того, щоб з'ясувати особливості екологічної свідомості та визначити рівень екологічної освіти міського населення міста Херсону. Також розкрити сучасні підходи до визначення поняття "екологічна свідомість", дослідити ставлення херсонців до екологічних проблем.

Основні методи дослідження опиралися на соціологічні методики Девятко И.Ф. [5] та в якості методів виміру експериментального ефекту

використовувались авторські методики «Альтернатива» та «Натурафіл» В. Ясвін [36].

Після проведення нашого анонімного анкетування, ми отримали відповідні дані, що дають змогу порівняти рівень формування екологічної свідомості різних верств населення для двох областей України.

РОЗДІЛ 3

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ФОРМУВАННЯ РІВНЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ РІЗНИХ ВЕРСТВ НАСЕЛЕННЯ

3.1. Емпіричні дослідження на виявлення зв'язку екологічної свідомості та соціального статусу Херсонської області

Високий рівень екологічної обізнаності сприяє до усвідомленого поглиблення екологічних знань та використання їх для розумного співіснування з навколишнім природним середовищем, раціоналізацією використання природних ресурсів. Саме тому важливою частиною нашого дослідження було виявлення зв'язку екологічної свідомості та соціального статусу опитуваного. Також, з'ясувати рівень екологічної свідомості населення та аналіз екологічної освіти регіону.

Після проведення нашого анонімного анкетування, ми отримали відповідні дані, що характеризує обізнаність мешканців міста в екологічних проблемах сучасності.

В першу чергу слід зупинитися на виборці респондентів. На рис. 3.1 представлено структура вікового складу респондентів.

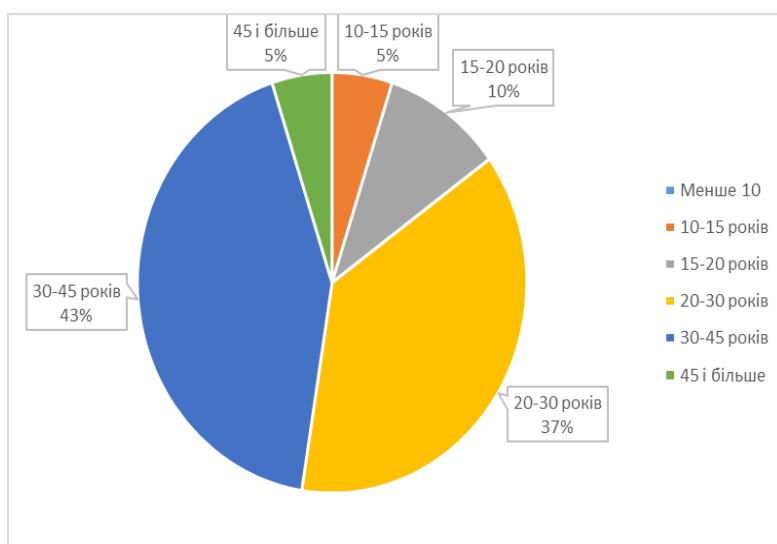

Рис. 3.1. Структура вікового складу респондентів

З рис. 3.1 видно, що основна кількість респондентів, які прийняли участь в опитуванні, мають вік в 30-45 років - їх кількість складає біля 43%.

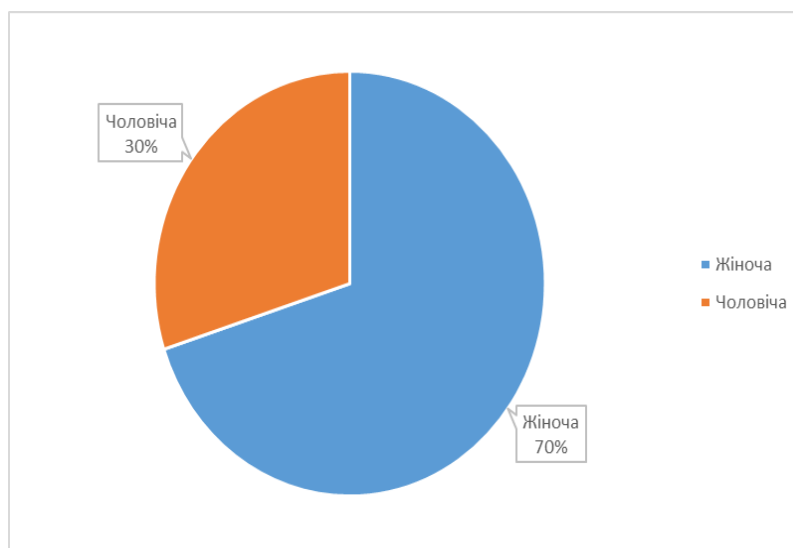

Рис. 3.2. Розподіл респондентів за статтю

На рисунку 3.2 показано, що в анонімному опитуванні брало участь понад 70% жіночої статті, і лише 30% - чоловічої.

Далі слід проаналізувати соціальний стан респондентів (рис. 3.3).

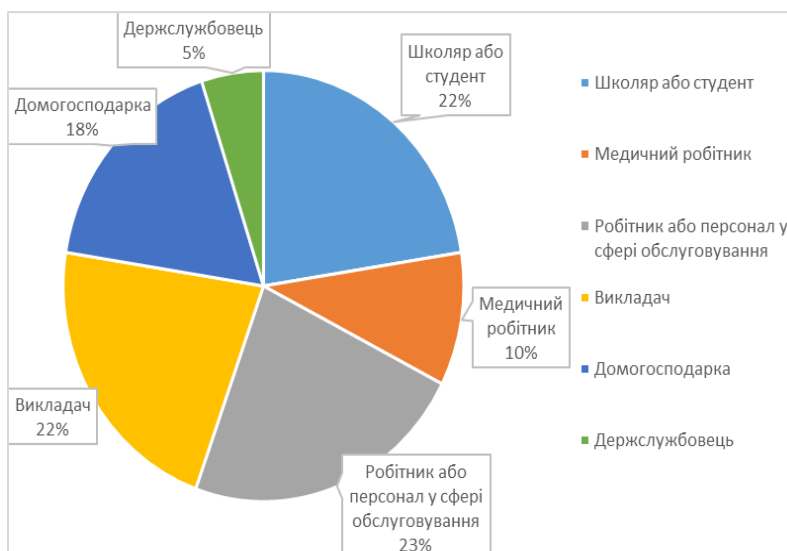

Рис. 3.3. Структура респондентів за соціальним станом

З рис. 3.3 можна зробити висновок про те, що найбільша кількість респондентів відноситься до робітників або персоналу у сфері соціального обслуговування (23%).

Багато респондентів належать до викладачів (22%) та 22% студентів та школярів брало участь в опитуванні.

Домогосподарка – 18%, медичний робітник – 10% і держслужбовець лише – 5%.

Загальна оцінка рівня чистоти м. Херсона виглядає наступним чином(рис. 3.4).

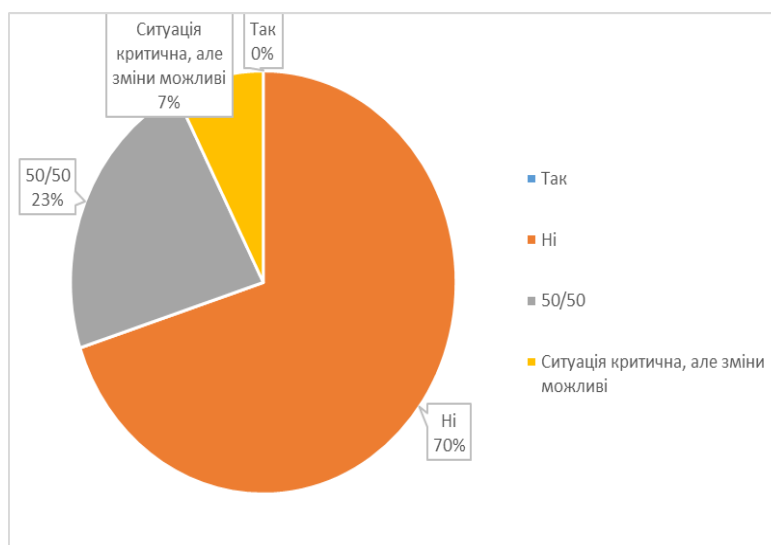

Рис. 3.4. Оцінка рівня чистоти м. Херсона

На діаграмі показано, що 70% населення м. Херсону вважає, що загальний рівень чистоти міста – є неблагополучним.

В анкеті також представлено питання щодо якості навколишнього природного середовища м. Херсона та його впливу на стан здоров'я (рис. 3.5).

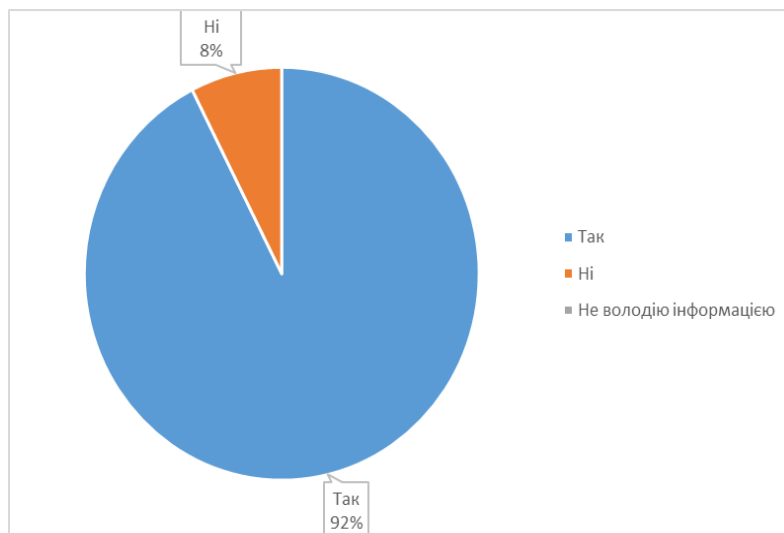

Рис. 3.5. Вплив якості навколишнього середовища на стан здоров'я

Домінуюча більшість опитаних (92%) вважає, що стан навколишнього природного середовища м. Херсона напряду впливає на стан здоров'я респондентів та їх родичів.

З результатів відповідей на запитання «У яких засобах масової інформації, на Вашу думку, необхідно переважно освітлювати питання стану і охорони навколишнього природного середовища м. Херсона? зрозуміло, що херсонці вважають, що освітлювати питання стану і охорони навколишнього середовища потрібно як в Інтернеті(77,5%), так і на місцевому телебаченні(лише 20%).

Відповіді на запитання «Чи згодні Ви сортувати відходи, що накопичуються у Вашій квартирі (будинку), тобто окремо збирати і сортувати папір, пластик, скло, металеві, електричні, харчові відходи?» дозволяють стверджувати, що 70% херсонців будуть сортувати сміття,

якщо будуть створенні необхідні для цього умови, (наприклад, спеціальні сміттєві контейнери для роздільного збору), і 20% відповіли, що вже давно сортують сміття.

Надзвичайно важливим є запитання «Що Ви знаєте про діяльність громадських екологічних організацій і який вплив має ця діяльність на рішення місцевих екологічних проблем?» Зроблено висновок про те, що 20% населення міста нічого не знають, навіть про їх існування – про діяльність громадських екологічних організацій. 45% опитуваних знають про їх існування, але вони, на їхню думку – бездіяльні.

На запитання щодо оцінки рівня своєї екологічної свідомості переважна більшість респондентів оцінила його в 5 балів (30%), близько 32,5% опитаних оцінила його в 3 і 4 бали.

Отже, найбільш активну участь брали у опитуванні робітники та персонал у сфері обслуговування, викладачі та студенти. З вищеперерахованого можна зробити висновок, що робітник підприємств усвідомлюють загрозу роботи підприємства (на підприємствах у більшій мірі використовується зношене обладнання, яке слугує фактором викиду шкідливих речовин в атмосферу). На сьогодні різні підприємства мають спеціаліста еколога, основною метою якого є – донести та проінструктувати робітників з приводу сучасних екологічних проблем та шляхів їх вирішення.

Персонал у сфері обслуговування – більша частина такого верства населення – це молодь. Молоде покоління більш відповідально ставиться до сучасних проблем, які пов'язані з екологією. Відповідно до цього мають достатній рівень екологічної свідомості.

Викладачі – зараз у всіх освітніх процесах проводяться еколого-освітні заходи, які стимулюють підвищення рівня екологічної свідомості.

3.2. Особливості формування екологічної свідомості для різних верств населення міста Олександрії (Кіровоградської області)

Після проведення нашого анонімного анкетування, ми отримали відповідні дані, що характеризує обізнаність мешканців Олександрії в екологічних проблемах сучасності.

В першу чергу слід зупинитися на виборці респондентів. На рис. 3.6 представлено структура вікового складу респондентів.

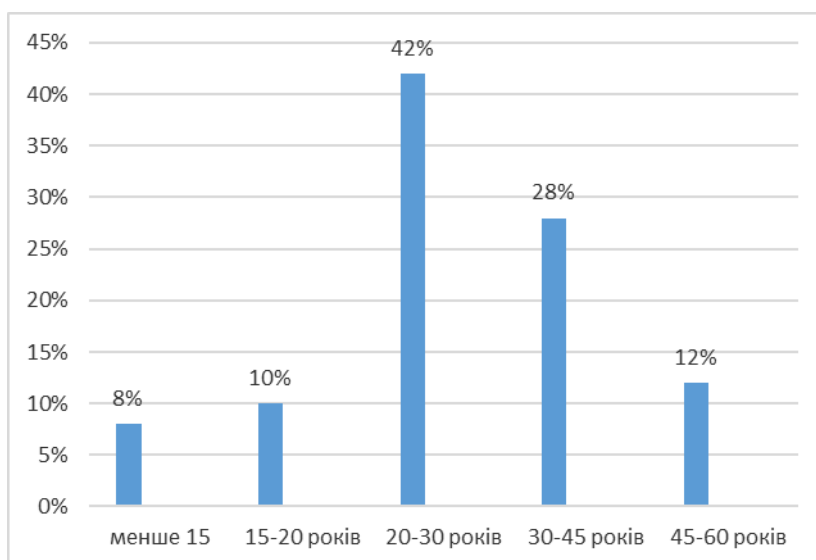

Рис. 3.6. Структура вікового складу респондентів

З рис. 3.6 видно, що основна кількість респондентів, які прийняли участь в опитуванні, мають вік в 20-45 років - їх кількість складає біля 70%.

Далі слід проаналізувати соціальний стан респондентів (рис. 3.7).

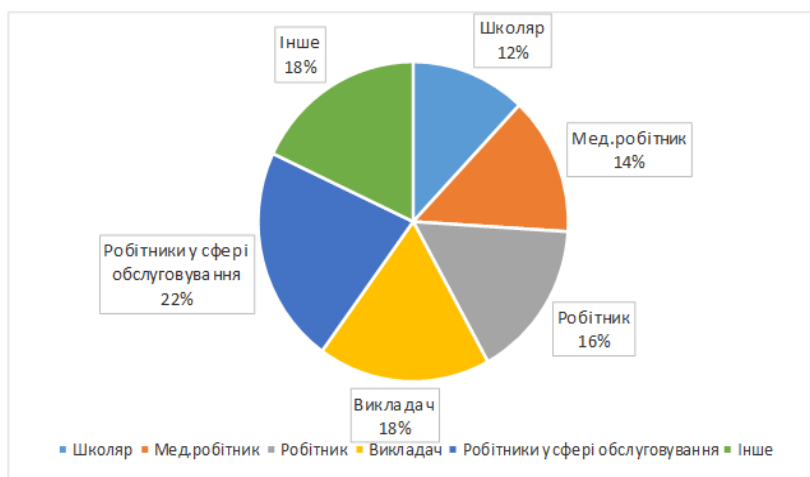

Рис. 3.7. Структура респондентів за соціальним станом

З рис. 3.7 можна зробити висновок про те, що найбільша кількість респондентів відноситься до працівників у сфері соціального обслуговування (22%).

Багато респондентів належать до викладачів (18%) та до робітників (16%).

Школярі (12%), медичний робітник (14%).

Загальна оцінка екологічного стану в м. Олександрії представлена на рис. 3.8.

Рис. 3.8. Оцінка екологічного стану в м. Олександрії

На діаграмі показано, що 92% населення м. Олександрії вважає, що екологічний стан міста – є неблагополучним.

В анкеті також представлено питання щодо якості навколишнього природного середовища м. Олександрії та його впливу на стан здоров'я (рис. 3.9).

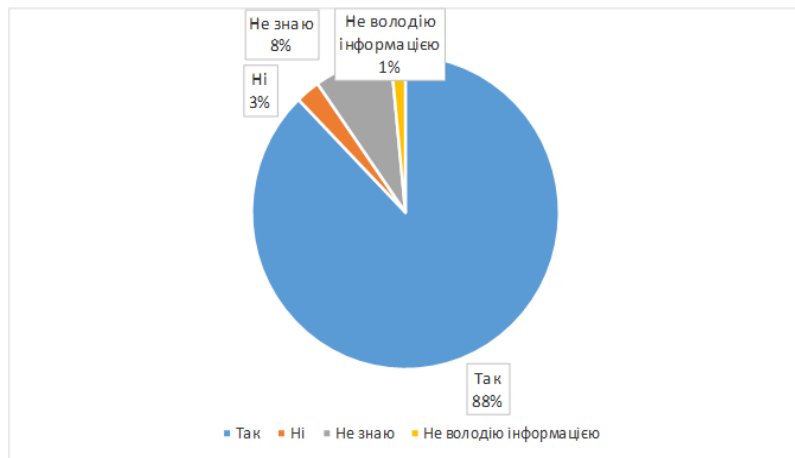

Рис. 3.9. Вплив якості навколишнього середовища на стан здоров'я

Домінуюча більшість опитаних (88%) вважає, стан навколишнього природного середовища м. Олександрії напряду впливає на стан здоров'я респондентів та їх родичів. Далі респонденти визначали екологічні чинники, які безпосередньо впливають на стан здоров'я (рис. 3.10).

З рис. 3.10 видно, що найбільше на стан здоров'я респондентів та їх родичів впливає:

- загазованість та запиленість повітря (72%);
- шумовий вплив навколишнього середовища (70%);
- якість продуктів харчування (64%);
- незадовільна санітарна обстановка поблизу будинку (60%);
- незадовільна якість питної води (56%).

Інші діаграми, які характеризують відповіді респондентів представлено в Додатку Б.

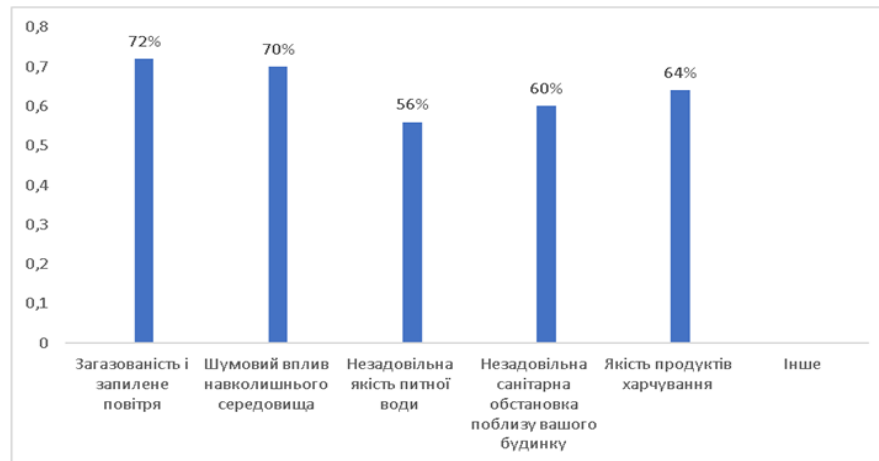

Рис. 3.10. Вплив чинників на стан здоров'я мешканців м. Олександрії

На запитання «Чи вважаєте Ви за необхідне інформування населення про екологічну ситуацію у місті» переважна більшість респондентів відповіла, що необхідним є обов'язкове інформування (64%), а 30% відповіли, що необхідна періодична.

З результатів відповідей на запитання «У яких засобах масової інформації, на Вашу думку, необхідно переважно освітлювати питання стану і охорони навколишнього природного середовища м. Олександрії? (можливі декілька варіантів відповідей) зрозуміло, що Олександрійці вважають, що освітлювати питання стану і охорони навколишнього середовища потрібно як в Інтернеті, так і на місцевому телебаченні.

Відповіді на запитання «Чи влаштовує Вас система збору і видалення твердих побутових відходів у місті Олександрії?» дозволило встановити, що 92% населення м. Олександрії взагалі не влаштовує система збору і видалення твердих побутових відходів в місті Олександрія. Водночас відповіді на запитання «Чи здаєте Ви відходи, які є вторинною сировиною, в приймальні пункти?» дозволили встановити, що 62 % серед мешканців міста не здають побутові відходи в приймальні пункти, 24% збирають макулатуру, як вторинну сировину і відносять до приймальних пунктів.

Окрім того, на підставі результатів анкетування можна

стверджувати, що більшість населення (62%) знає, що таке роздільний збір сміття і для чого це робиться, нажалі 32% не в повній мірі володіє інформацією щодо роздільного збору сміття, і не мають уяви, як це здійснювати.

Відповіді на запитання «Чи згодні Ви сортувати відходи, що накопичуються у Вашій квартирі (будинку), тобто окремо збирати і сортувати папір, пластик, скло, металеві, електричні, харчові відходи?» дозволяють стверджувати, що 84% олександрійців будуть сортувати сміття, якщо будуть створені необхідні для цього умови, (наприклад, спеціальні сміттєві контейнери для роздільного збору).

Надзвичайно важливим є запитання «Що Ви знаєте про діяльність громадських екологічних організацій і який вплив має ця діяльність на рішення місцевих екологічних проблем?» Зроблено висновок про те, що 81,6% населення м. Олександрії нічого не знають, навіть про їх існування – про діяльність громадських екологічних організацій. Можливо вони існують за документами, але роботу з приводу екологічних проблем – не виконують.

На запитання «Чи вважаєте Ви за необхідне проведення активної просвітницької діяльності і розповсюдження екологічної культури серед населення?» переважна більшість респондентів відповіла, що вважають за необхідне як самоосвіта (46%). Достатньо високий відсоток олександрійців вважає, що головним напрямом виховання є виховання населення (32%).

На запитання щодо оцінки рівня своєї екологічної свідомості переважна більшість респондентів оцінила його в 5 балів (26%), близько 24% опитаних оцінила його в 4, а 20% - в 6 балів.

Після проведення нашого дослідження – можна зробити наступні висновки, в місті Олександрія до більшої частини респондентів

приєднались працівники у сфері обслуговування, робітники, та школярі. Але згідно отриманих даних, ми спостерігаємо невідповідності. Тобто населення хоче жити в чистому довкіллі, але докладати зусилля для цього – навіть не намагаються. Що свідчить про перебільшення рівня своєї екологічної свідомості.

3.3. Формування екологічної свідомості різних верств населення (на прикладі Кіровоградської та Херсонської області)

На сьогодні дуже важливо, нарешті змінити своє ставлення до навколишнього середовища і замислитись над тим, що буде завтра. Перш за все, необхідно проаналізувати свої дії стосовно нашого довкілля, і зробити висновки для себе, що саме ми робимо не так? Лише самоусвідомлення може допомогти у вирішенні і подоланні екологічної кризи.

На жаль, в нашій країні досить мала кількість населення володіє знаннями екологічної освіти, але володіння і застосування їх на практиці – це дві різні протилежності. Можна володіти достатнім обсягом екологічних знань, але при цьому мати малий рівень екологічної свідомості. Отримання знань в цій галузі складається з підсистем неформальної і формальної екологічної освіти. Але проблема полягає дещо в іншому – саме в правильності подачі та достовірності інформації. Без екологічної освіти – людина просто не спроможна мати достатній рівень екологічної свідомості.

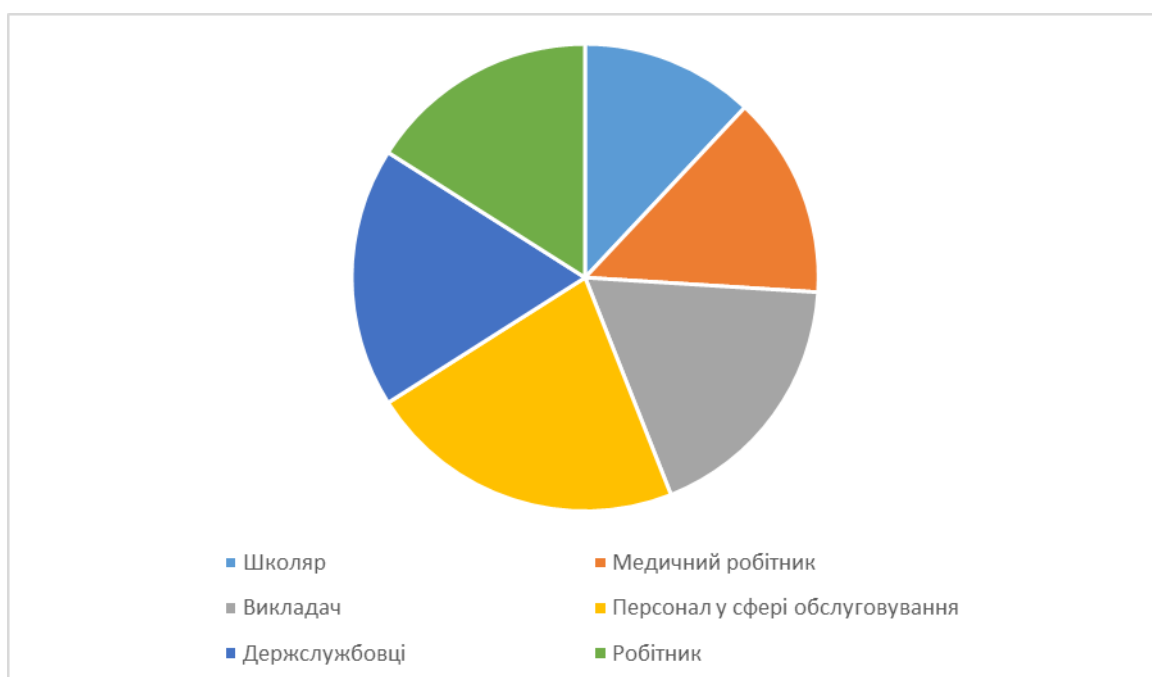
Важливе значення в цьому відношенні мають прямі контакти з природою, що допомагає не лише усвідомити екологічні проблеми, з

якими стикається суспільство в Україні, а й оцінити їх загальну форму, і навіть сформулювати і показати ці проблеми.

Отже результати співвідношення різних верств населення, які взяли участь у опитуванні наступні:

Рис.3.11. Структура респондентів за соціальним положенням Херсонської області

*Рис. 3.12 Структура респондентів за соціальним положенням
Кіровоградської області*

Отже, найбільш активну участь у двох областях брали у опитуванні робітники та персонал у сфері обслуговування, викладачі, студенти і школярі. З вищеперерахованого можна зробити висновок, що робітники підприємств усвідомлюють загрозу роботи підприємств (на підприємствах у більшій мірі використовується зношене обладнання, яке слугує фактором викиду шкідливих речовин в атмосферу). На сьогодні різні підприємства мають спеціаліста еколога, основною метою якого є – донести та проінструктувати робітників з приводу сучасних екологічних проблем та шляхів їх вирішення.

Персонал у сфері обслуговування – більша частина такого верства населення – це молодь. Молоде покоління більш відповідально ставиться до сучасних проблем, які пов'язані з екологією. Купують екологічні товари, розповсюджують інформацію про екологічні інновації. Відповідно до цього мають достатній рівень екологічної свідомості.

Викладачі – зараз у всіх освітніх процесах проводяться еколого-освітні заходи, які стимулюють підвищення рівня екологічної свідомості. В закладах освіти відбувається активний процес розвитку екологічної освіти та виховання.

Школярі та студенти – покоління, на яких полягає вся надія подолання екологічної кризи. Вони приймають участь в екологічних акціях, мітингах, щодо захисту і покращення довкілля. Наша молодь живе в сучасному світі, разом з новітніми інноваціями, які дають можливість жити в сучасному світі без шкоди для навколишнього природного середовища.

ВИСНОВКИ

В ході нашого дослідження, було зроблено наступні висновки.

1. Екологічна свідомість пройшла певні історичні етапи свого становлення. Зародившись в США, концепція екоцентризму стала основою розуміння наукової картини сучасного світу. Відповідно було створено мережу закладів екологічної освіти, метою якою стало формування екоцентричного типу екологічної свідомості. Під екологічною свідомістю сьогодні стали розуміти усвідомлення людиною необхідності берегти навколишнє середовище.

2. Сьогодні стан екологічної свідомості громадян не відповідає реальному стані екологічної обстановки. Відповідно назріла необхідність кардинальної зміни духовних основ людської діяльності - світогляду, цінностей і цілей. В основі об'єднуючої ідеї подальшого розвитку суспільства має стати вирішення екологічних питань. Для цього потрібна розробка дієвої системи інституційних, організаційно-економічних, правових механізмів реалізації економічної політики, яка сприятиме розв'язанню екологічних проблем і підвищенню дієвості державної екологічної політики. Важливим елементом цього є формування навчально-виховної парадигми, що є обов'язковою умовою формування цілісного системного сприйняття світу і основою гуманістичного світогляду.

3. Сучасна екологічна освіта в її теоретичній частині має бути поширена на наукове розуміння світової гармонії - природи, людини та принципи їх оптимальної взаємодії. Завданнями екологічної освіти повинні бути: навчання - здобуття екологічних знань та практичних і досвід вирішення проблем у цій галузі; виховання - формування

правильного екологічного ставлення; інтелектуальний розвиток - здатність аналізувати причинно-наслідкові відносини ситуацій та вибирати рішення екологічних проблем.

Сьогодні одним із основними завдань 21 століття - є розвиток екологічної культури нашої нації і підняття рівня екологічної свідомості для подолання екологічної кризи.

4. Для проведення дослідження і встановлення екологічної свідомості різних верств населення (на прикладі Херсонської та Кіровоградської областей) було проведено анкетування, у якому взяло участь разом 210 осіб.

105 чоловік – в Херсонській області, 105 - в Кіровоградській. Дослідження проводились у три етапи:

- вивчався стан проблеми,
- проводився аналіз теоретичного обґрунтування екологічної свідомості,
- проводилася дослідна-експериментальна робота.

Основні методи дослідження опиралися на соціологічні методики Девятко І.Ф. та в якості методів виміру експериментального ефекту використовувались авторські методики «Альтернатива» та «Натурафіл» В. Ясвін.

5. Отже, найбільш активну участь у двох областях брали в опитуванні робітники та персонал у сфері обслуговування, викладачі, студенти і школярі. З вищеперерахованого можна зробити висновок, що робітники усвідомлюють загрозу роботи підприємств (на підприємствах у більшій мірі використовується зношене обладнання, яке слугує фактором викиду шкідливих речовин в атмосферу). На сьогодні різні підприємства мають висококваліфікованого спеціаліста еколога, основною метою якого є – донести та проінструктувати робітників з приводу сучасних екологічних проблем та шляхів їх вирішення.

Персонал у сфері обслуговування – більша частина такого верства

населення – це молодь. Молоде покоління більш відповідально ставиться до сучасних проблем, які пов'язані з екологією. Купують екологічні товари, розповсюджують інформацію про екологічні інновації. Відповідно до цього мають достатній рівень екологічної свідомості.

Викладачі – зараз у всіх освітніх процесах проводяться еколого-освітні заходи, які стимулюють підвищення рівня екологічної свідомості.

Школярі та студенти – покоління, на яких полягає вся надія подолання екологічної кризи. Вони приймають участь в екологічних акціях, мітингах, щодо захисту і покращення довкілля. Відповідно до цього розвивають та покращують рівень екологічної свідомості.

6. На підставі проведеного анкетування було зроблено аналіз відповідей респондентів по усім поставленим запитанням. Результати опитування говорять про те, що значна частина мешканців більше схильна до перебільшення своєї оцінки, щодо рівня екологічної свідомості. Зафіксована розбіжність дозволяє говорити радше про моральну підтримку, можливо, певну міру співчуття до екологічного руху, ніж про реальне бажання наших громадян залучитися до практичних акцій в екологічній сфері. Ці аспекти носять скоріш декларативний характер, тобто характеризуються переважанням висловлювань над реальними діями.

Херсонці та олександрійці знають про діяльність громадських екологічних організацій, але вони, на їхню думку – бездіяльні, тобто оприлюднення інформації щодо стану, використання та охорони природно-ресурсного потенціалу, а також ступеня антропогенного впливу на нього - не здійснюється в певній мірі.

За даними опитування, більшість населення хочуть сортувати сміття, але вони не мають відповідних умов. На сьогодні, відповідно до

чинного законодавства, це є компетенція місцевих органів влади, які повинні займатись цими питаннями щодо утилізації відходів.

7. В обох областях, маємо слабку екологічну політику, а також недостатній запас знань про екологічну культуру. На жаль, в нашій країні досить мала кількість населення володіє знаннями екологічної освіти, але володіння і застосування їх на практиці – це дві різні протилежності. Можна володіти достатнім обсягом екологічних знань, але при цьому мати малий рівень екологічної свідомості. Відповідно до цього – низький рівень екологічної свідомості, що призводить до негативних наслідків стосовно навколишнього природного середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреев А.С. Психологічні аспекти екологічних проблем й екопсихологічні тренінги / Олександр Сергійович Андреев // Актуальні проблеми психології. Екологічна психологія : Збірник наукових праць інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. – Т. 7, вип. 19 / [за редакцією акад. С.Д. Максименка]. – Житомир : Видавництво ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – С. 18–23.
2. Баранова, О. Ю. Экология города: проблемы, пути решения / О. Ю. Баранова // География в школе - 2012. - № 8. - С. 9-14.
3. Бобровська Н. В. Екологічна свідомість у використанні природних ресурсів / Н. В. Бобровська, А. Г. Костирко // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія : Економіка, аграрний менеджмент, бізнес. - 2016. - Вип. 249. - С. 37-44.
4. ВГО «Розвиток та довкілля» Екологічне опитування-аналіз «Вивчення думки населення з питань екологічної політики України»: [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dae.org.ua/ua/news/105-l-r.html>
5. Девятко И. Ф. Методы социологического исследования / И.Ф. Девятко. – Екатеринбург: Изд-во Урал, ун- та, 1998. – 208 с.
6. Демиденко А. М. Екологічна свідомість у психологічному та освітньому просторі / А. М. Демиденко // Актуальні проблеми психології. - 2015. - Т. 10, Вип. 27. - С. 99-110.
7. Дерябо С.Д. Методики диагностики и коррекция отношения к природе / С. Дерябо, В. Ясвин. – М.: Диалектика, 1995. – 147 с.
8. Енциклопедія історії України [Електронний ресурс] : в 10 т. : електронна версія видання / Нац. акад. наук України; голова ред.

- кол. В. А. Смолій ; Нац. акад. наук України, Ін-т історії України. –
 Режим доступу до
 ресурсу: [http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?C21CO
 M=F&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU](http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?C21CO

 M=F&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU).
9. Єфименко Н.П. Особливості формування екологічної культури студентів вищих технічних закладів освіти: Дис. ... канд.пед.наук: 13.00.04 – Х., 2000. – 137 с.
 10. Кавтарадзе Д.И. Природа: от охраны к заботе? / Д.И. Кавтанадзе // Знание – Сила. – 1990. – №3. – С. 8-13.
 11. Карта Олександрійського району [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: [http://ukrainainkognita.org.ua/Oblasti/OBL%20html/Kirovogradska/Ol
eksandria.htm](http://ukrainainkognita.org.ua/Oblasti/OBL%20html/Kirovogradska/Ol
eksandria.htm)
 12. Карта Херсонської області [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: [https://www.google.com/url?sa=i&source=images&cd=&ved=2ahUKEwjvqrfisLmAjVilYsKHX1jBl4QjRx6BAgBEAQ&url=http
s%3A%2F%2Fkhersondaily.com%2Fnews%2Fna-hersonschine-i-ne-
tolko-chislo-rajonov-predlagajut-sokratit-v-5-
raz&psig=AOvVaw2CZNSX9-
j8UnOaccEQgODE&ust=1576857650657065](https://www.google.com/url?sa=i&source=images&cd=&ved=2ahUKEwjvqrfisLmAjVilYsKHX1jBl4QjRx6BAgBEAQ&url=http
s%3A%2F%2Fkhersondaily.com%2Fnews%2Fna-hersonschine-i-ne-
tolko-chislo-rajonov-predlagajut-sokratit-v-5-
raz&psig=AOvVaw2CZNSX9-
j8UnOaccEQgODE&ust=1576857650657065)
 13. Концепція екологічної освіти України: Затверджено рішенням Колегії Міністерства освіти і науки України (протокол №13/6 – 19 від 20.12.2001) – 2016. - 23 с.
 14. Курняк Л. Д. Екологічна культура: поняття і реальність / Л.Д.Курняк // Вища освіта України - 2006. - №3. - С. 32-37.
 15. Лазебна О.М. Формування активної екологічної позиції підлітків: Дис... канд. пед. наук: 13.00.07. – К., 2004. – 222 с.
 16. Лисенко О. Є., Марущенко О. В. Українсько-польські стосунки періоду Другої світової війни у вітчизняній історіографії:

- Бібліогр. покажч. / Відп. ред. С. В. Кульчицький. НАН України. Інститут історії України; Прикарпатський університет імені Василя Стефаника. – К.-Івано-Франківськ, 2003. – 124 с.
17. Мусієздов О. О. Особливості екологічної свідомості населення України / О. О. Мусієздов, Д. О. Лісовенко // Людина та довкілля. Проблеми неоекології. - 2015. – № 1-2. – С. 129-133.
 18. Набочук О. Ю. Теоретичний дискурс у проблему структури екологічної свідомості особистості / О. Ю. Набочук // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». - Серія «Психологія і педагогіка». Випуск 26. - 2014. – С. 93-97.
 19. Негруца Н.А. Формування екологічного світогляду студентів вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації аграрного профілю у 14 процесі вивчення економічних дисциплін: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. – К., 2003. – 247 с/
 20. Олександрія // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. — К. : Наук. думка, 2010. — Т. 7 : Мл — О. — С. 574.
 21. Попова І. В. Екологічна свідомість та культура як чинники екобезпечного розвитку суспільства / І. В. Попова // Нова парадигма. - 2014. - Вип. 124. - С. 80-86.
 22. Пустовіт Г.П. Теоретико-методичні основи екологічної освіти і виховання учнів 1-9 класів у позашкільних навчальних закладах: Монографія / Г.П. Пустовіт. – К.: Луганськ: Альма-матер, 2004. – 540 с.
 23. Саунова Ю.О. Формування екологічної свідомості майбутніх учителів (психолого-педагогічний аспект) / Ю.О. Саунова // Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка. – 2005. – №25. – С. 109-121.
 24. Скребец В.А. Экологическая психология : [учеб. пособие] / В.А. Скребец. – К. : МАУП, 1998. – 142 с
 25. Статистичний збірник «Чисельність наявного населення України»

- на 1 січня 2019 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/06/zb_chn_n2019.pdf
26. Українська РСР: Адміністративно-територіальний поділ (на 1 вересня 1946 року) / М. Ф. Попівський (відп. ред.). — 1 вид. — К. : Українське видавництво політичної літератури, 1947. — С. 1062.
 27. Федоренко О.І. Основи екології: Підручник / О.І. Федоренко, О.І. Бондар, А.В. Кудін. – К.: Знання. 2006. – 543 с.
 28. Філоненко М.М. Духовно-ментальні аспекти екологічного виховання // Актуальні проблеми психології : Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / М.М. Філоненко // [за ред. С.Д. Максименка]. –К. : «Міленіум», 2005. – Т. 7, вип. 6 – С. 387–395.
 29. Херсон – це Україна [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.city.kherson.ua/c/znayomstvo-z-mistom>.
 30. Херсон: Херсонська обласна державна адміністрація, 2017. - 237 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://menr.gov.ua/files/docs>
 31. Херсон: Херсонська обласна державна адміністрація, 2018 - 238 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.twirpx.com/file/2725701/>
 32. Хроленко М.В. Формування екологічної свідомості майбутніх вчителів початкових класів: Автореф.... канд.пед.наук: 13.00.04. – К.: 2007. – 20 с.
 33. Шедловська М. В. Концептуалізація поняття «екологічна свідомість» у соціогуманітарних науках / М. В. Шедловська // Вісник Львівського університету. Серія соціологічна. - 2011. - Вип. 5. - С. 196-204.
 34. Шлімакова І. І. Вплив соціометричного статусу на екологічну свідомість молоді / І. І. Шлімакова, Р. М. Білоус // Науковий

- вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія психологічна. - 2012. - Вип. 2(2). - С. 268-274.
35. Юрченко Л.І. Екологічні цінності в структурі екологічної свідомості й екологічної культури / Л.І. Юрченко // Мультиверсум. Філософський альманах: Зб. наук. праць / Гол. ред. В.В. Лях. – Вип. 78. – К., 2009. – С. 229–237.
 36. Ясвин В.А. Формирование экологической культуры: пособие по региональной экологической политике / Ясвин В.А. – М. – 2004. – 196с.
 37. Яницький О. Н. К вопросу о концепции экосоциального знания / О. Н. Яницький // Социологические исследования. - 2014. - №4 – С. 3 - 12.
 38. UNESCO—UNEP. International Environmental Education Programme, Series 17. A Comparative Survey of the Incorporation of EE into School Curricula; UNESCO.
 39. UNESCO—UNEP. International Environmental Education Programme, Series 17. A Comparative Survey of the Incorporation of EE into School Curricula; UNESCO: Paris, France, 1985.
 40. UNESCO-UNEP. The Tbilisi Declaration Connect; UNESCO-UNEP: Paris, France, 1977.
 41. Liu, S.; Guo, L. Based on Environmental Education to Study the Correlation between Environmental Knowledge and Environmental Value. Eurasia J. Math. Technol. Educ. 2018, 14, 3311–3319Sci.
 42. Riordan, M.; Klein, E.J. Environmental Education in Action: How Expeditionary Learning Schools Support Classroom Teachers in Tackling Issues of Sustainability. Teach. Educ. Q. 2010, 37, 119–134.

**ВИЯВЛЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМІСТІ НАСЕЛЕННЯ: (НА
ПРИКЛАДІ ХЕРОНСЬКОЇ ТА КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ)**

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета емпіричного дослідження Кіровоградської області

1. Ваш вік: *

- ☐ менше 15 років
- ☐ 15-20 років
- ☐ 21-25 років
- ☐ 26-40 років
- ☐ 41-60 років
- ☐ більше 60 років

2. Ваша стать: *

- ☐ чоловік
- ☐ жінка

3. Ваш соціальний стан: *

- ☐ школяр
- ☐ студент
- ☐ службовець
- ☐ робітник
- ☐ робітник аграрного сектору
- ☐ викладач (вчитель)
- ☐ домогосподарка
- ☐ пенсіонер
- ☐ безробітний
- ☐ інший соціальний стан

4. Як Ви в цілому оцінюєте екологічний стан свого міста? *

- ☐ благополучний
- ☐ неблагополучний
- ☐ не володію інформацією

5. Чи вважаєте Ви, що якість навколишнього природного середовища міста робить істотний вплив на стан Вашого здоров'я і здоров'я Ваших близьких? *

- ☐ так
- ☐ ні

- ☐ не знаю
- ☐ не володію інформацією

6. Які екологічні чинники безпосередньо впливають на стан Вашого здоров'я і здоров'я Вашої сім'ї? *

(можливі декілька варіантів відповідей)

- ☐ загазованість і запиленість повітря
- ☐ шумовий вплив навколишнього середовища
- ☐ незадовільна якість питної води
- ☐ незадовільна санітарна обстановка поблизу Вашого житла
- ☐ якість продуктів харчування
- ☐ інше

7. Чи вважаєте Ви за необхідне інформування населення про екологічну ситуацію у місті? *

- ☐ обов'язково необхідно на постійній основі
- ☐ необхідно періодично
- ☐ необхідно у виняткових випадках (для сповіщення про надзвичайні ситуації і їх наслідки)
- ☐ це вже здійснюється в достатній мірі
- ☐ не потрібно
- ☐ мені все одно

8. У яких засобах масової інформації, на Вашу думку, необхідно переважно освітлювати питання стану і охорони навколишнього природного середовища? *

(можливі декілька варіантів відповідей)

- ☐ на радіо
- ☐ на місцевому телебаченні
- ☐ в Інтернеті
- ☐ у газетах
- ☐ мені все одно

9. Чи влаштовує Вас система збору і видалення твердих побутових відходів у місті? *

- ☐ так
- ☐ ні
- ☐ частково

10. Чи здаєте Ви відходи, які є вторинною сировиною, в приймальні пункти? *

- ☐ так, макулатуру

- ☐ так, скло
- ☐ так, пластик
- ☐ ні
- ☐ декілька з перелічених

11. Чи знаєте Ви, що таке «роздільний збір сміття»? *

- ☐ так, знаю як і для чого це робиться
- ☐ чув(ла), що існує, але не знаю, як це здійснюється
- ☐ не знаю
- ☐ мене це не цікавить

12. Чи згодні Ви сортувати відходи, що накопичуються у Вашій квартирі (будинку), тобто окремо збирати і сортувати папір, пластик, скло, металеві, електричні, харчові відходи? *

- ☐ так, я завжди прагну сортувати відходи
- ☐ так, якщо будуть створені необхідні для цього умови (наприклад, спеціальні сміттєві контейнери для роздільного збору)
- ☐ так, якщо будуть економічні стимули
- ☐ ні, ні за яких умов

13. Що Ви знаєте про діяльність громадських екологічних організацій і який вплив має ця діяльність на рішення місцевих екологічних проблем? *

- ☐ мають вагомий вплив на ухвалення екологічно значущих рішень в місті
- ☐ знаю про їх існування, але не знаю про результати їх діяльності
- ☐ вважаю, що вони бездіяльні
- ☐ нічого не знаю, навіть про їх існування

14. Чи вважаєте Ви за необхідне проведення активної просвітницької діяльності і розповсюдження екологічної культури серед населення? *

- ☐ вважаю одним з головних напрямів виховання населення
- ☐ вважаю за необхідне, але як самоосвіта
- ☐ вважаю за непотрібне
- ☐ мені все одно

15. Оцініть рівень своєї екологічної свідомості від 0 до 10

Додаток Б
Електронна анкета для емпіричного дослідження Херсонської області

docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLScO3CiyqOp7LvvmGAgjOPNEjVb7r78PWf69eDPMDXlbMbkDvg/viewform

Наявний екологічний стан в місті Херсон(за думкою населення)

Виявлення громадської думки про екологічну ситуацію в місті проживання

*** Обязательно**

Ваш вік?

☐ Менше 10

☐ 10-15 років

☐ 15-20 років